

ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК КНЯЖОЇ ДОБИ

Періодичний збірник наукових праць Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України “Княжа доба: історія і культура” був заснований академіком НАН України Я. Д. Ісаєвичем і виходив під його керівництвом. Збірник задумано перш за все як своєрідний полігон для апробації запланованої академічної колективної монографії, присвяченої історії Галицько-Волинської держави, та Галицько-Волинської енциклопедії. Обидва проекти Я. Д. Ісаєвич вважав найважливішим завданням найближчих років. До їх реалізації він мав намір залучити дослідників не тільки з України, а й інших країн, ставлячи перед собою і майбутнім авторським колективом завдання всебічно проаналізувати різноманітні аспекти проблематики, неупереджено викласти всі дискусійні питання.

Як науковець Я. Д. Ісаєвич відрізнявся перш за все своєю енциклопедичністю, широтою поглядів, глибоким аналізом причин та наслідків подій і явищ, виваженістю, переконливістю висновків. Він однаково блискуче володів матеріалами раннього середньовіччя, пізньомодерного періоду і сучасності. Але головною проблематикою, якій присвятив свої основні праці видатний вчений, була історія української культури доби середньовіччя і ранньомодерного часу. Глибоке знання матеріалу дозволяло йому розглядати будь-які явища чи особистості на загальноєвропейському тлі, уникати надміру патріотичного захоплення чи передчасних висновків. Історію політичного життя і культури Галицько-Волинської держави він завжди аналізував у контексті розвитку європейського суспільства.

Такий підхід був вироблений ще в його ранніх наукових працях. Так, змальовуючи постать Івана Федорова, Я. Д. Ісаєвич подавав широку панораму європейського культурного життя і культурного життя галицького регіону та тогочасних українських земель. Вершиною його наукової діяльності в цьому напрямі став другий том “Історії української культури”, де практично кожен рядок, незалежно від імені автора, особисто

опрацював головний редактор. Те ж саме можна сказати і про тритомну історію Львова та ряд інших колективних видань. Він був вимогливим і безжалісним перш за все до себе, шліфував власні тексти, терзався сумнівами, багато разів звиряв першоджерела, уникав непереконливих висновків. Такого ж підходу вимагав і своїх учнів та співробітників. Але дуже часто, не маючи часу і сили боротися з нашим поспіхом та недбалістю, сідав сам і переробляв чужі статті повністю в надії, що наступного разу той чи інший автор врахує його вимоги. А потім вичитував верстку і ще раз правив, домагаючись потрібного результату.

Випуск 3 “Княжої доби” сформував сам Ярослав Дмитрович. Він планував укласти подвійний збірник щоби прискорити вихід статей, які відібрав сам. Більшість рукописів академік Я. Д. Ісаєвич вичитав. Але це було лише перше читання. На засіданнях відділу розгорнулася широка дискусія навколо окремих тем та аспектів. Ярослава Дмитровича не задовільняв повільний хід роботи над збірником. Сам він працював над осмисленням деяких теоретичних постулатів М. С. Грушевського, зокрема, наприклад, звернув увагу, що поняття “Київська Русь” у російськомовних працях та німецькомовній статті вченого значно відрізняються. Він до дрібниць розглядав мало не кожен рядок тих праць М. С. Грушевського, які торкалися минулого галицько-волинських земель. Свої міркування, присвячені цій проблематиці, він декілька разів переробляв, починав спочатку і знову переписував, не даючи послаблення. На жаль, ця запланована до збірника стаття залишилася незакінченою. Її зміст Ярослав Дмитрович неодноразово викладав на відділі, в листах до колег. Зокрема, у нас збереглися видрукувані фрагменти, які Ярослав Дмитрович давав для ознайомлення, просячи про зауваження або заперечення. Ці незакінчені фрагменти відображають деякі важливі концептуальні засади історика:

“...Питання двох варіантів континуїтету (“тяглості” та історичної спадкоємності) на цій території постало в той момент, коли почала запроваджуватись історична і політично-етнічна свідомість в цих регіонах, з якими пов’язують етногенез білорусів, росіян та українців. По-суті схема (точніше – концепція), яку розробили М. Грушевський і його послідовники, була прийнята

вже укладачем літописного кодексу того типу, який зберіг Іпатіївський літопис та аналогічні літописні зведення (Хлебниковський, Марка Бандура та ін.). Зі структури цих кодексів ясно видно, що для їхніх авторів початок історичного процесу того народу, з яким вони себе ідентифікували, – це Київська держава, а його продовження – “Галицько-Волинське князівство” і подальша історія галицько-волинських земель та суміжних з ними. Такий підхід був сприйнятий польсько-литовсько-руською хронікою Стрийковського, який після Галицько-Волинської держави виклав історію Литовського князівства. Схема була втілена українською хронікою Сафоновича, де прийнята також думка про козацтво як репрезентанта дальшого етапу політичного розвитку українців і усвідомлення ними своєї окремішності. Як відомо, цілком протилежною була спрямованість написаного українцем (Інокентієм Гізелем або кимось із його кола) “Синопсису”, де російська імперська концепція проводилась не тільки у побудові праці, а й свідомому конструюванні подій, чого, як правило, уникали попередні літописці.

Про це варто сказати як про своєрідну передісторію “схеми” Грушевського...

...У Грушевського та багатьох інших популярних істориків з 1340 р. починається “Литовсько-польська доба”. Ця дата стала вже традиційною від Стрийковського, від якого її прийняв Сафонович. Насправді, слушно б “литовсько-польську” добу починати від 1387 р. На Волині законні права на все Галицько-Волинське князівство мав Любарт Дмитро, який воював з Казимиром, щоб оволодіти князівством. Все ж, він Галичину відвоював не надовго (1341–1349, 1353–1354, 1376–1377), а на Волині до 1387 р. коротко правив його син Федір. Отже, тільки від закріплення Вітовта на Волині можна вважати фактом включення Волині у Велике князівство Литовське (але не “під Литву етнічну”). Натомість в Галичині після панування Казимира встановилося угорське володіння. У ці роки Казимир, називав себе не тільки королем Польщі, але одночасно й королем Русі, карбував у Львові монету Руського королівства з галицьким левом як гербом. У 1372–1378 рр. і в 1384–1387 рр. володарем Русі (господарем і дідичем) себе називав князь Володислав Опольський:

Грушевський писав про нього, що Володислав був “справжнім сувереном”, хоч і васалом угорської Корони. Три грамоти Володислава складено українською мовою, в його оточенні були і впливові руські православні бояри. Усе це вказує, що 1349–1387 рр. – перехідний час від Галицько-Волинського князівства до тієї епохи, яку радянська історіографія називала добою іноземного панування. Втім, для Волині не цілком іноземного, оскільки Велике князівство “Литовське” було Литовсько-Руською державою, федерацією земель і правителі деяких походили з руського роду”.

Вже будучи важко хворим, Я. Д. Ісаєвич доручив мені взяти на себе остаточне редагування збірника. Ніхто тоді не міг подумати, що Ярослава Дмитровича незабаром не стане...

Більшість статей збірника зберігає сліди виправлень Ярослава Дмитровича, зміст інших з ним обговорено. Редколегія не вважає за можливе публікувати незакінчену статтю Я. Д. Ісаєвича, оскільки він до кінця вагався щодо окремих її висновків. Наведені фрагменти записані й неодноразово озвучувалися, тому їх можна вважати остаточними.

Нехай цей випуск “Княжої доби”, як і наступні, будуть гідними листками пам’яті великому українському вченому Ярославу Дмитровичу Ісаєвичу.